

655 с. **12. Рубинштейн М.** Метод жизненного комплекса в свете детской психики и трудовой школы / М. Рубинштейн // Трудовая школа в свете истории и современности. – Л. : Сеятель, 1925. – С. 215–236. **13. Урсул А.** Философия и интегративно-общенаучные процессы / А. Урсул. – М. : Наука, 1981. – 366 с. **14. Швырев В.** Научное познание как деятельность / В. Швырев. – М. : Политиздат, 1984. – 232 с. **15. Шептулин А.** Диалектический метод познания / А. Шептулин. – М. : Политиздат, 1983. – 320 с. **16. Юдин Э.** Систематический подход и принцип деятельности / Э. Юдин // Научные труды Э. Юдина (1930-1976 гг.). – М. : Наука, 1978. – 391 с.

УДК 37.017.7 : [101+37]

Д. В. Фурт,
аспірант,

*Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»*

ПОЛІКУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ТА ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСАХ

У статті описано процес становлення ідей полікультурної освіти; висвітлено погляди філософів і педагогів щодо принципів полікультурності та взаємозв'язку між різними культурами.

Ключові слова: полікультурне виховання, полікультурна освіта, культура, культурний релятивізм, полікультурний принцип, багатокультурність.

В статті описан процес становлення ідей полікультурного образования; раскрыты взгляды философов и педагогов относительно принципов поликультурности и взаимоотношений между различными культурами.

Ключевые слова: поликультурное воспитание, поликультурное образование, культура, культурный релятивизм, поликультурный принцип, многокультурность.

The article describes the ideas formation process of polycultural education; throws the light on the philosophers' and educators' views concerning the principles of polyculture and relationships between different cultures.

Key words: polycultural education, culture, cultural relativism, polycultural principle, polyculture.

У ХХ столітті почали активно здійснюватися процеси формування єдиного планетарного суспільства, що унеможливило відособлення окремого народу. Відтак поняття монокультурності певною мірою втрачає свою актуальність. Прикладом полікультурних держав є США, Росія, Франція, Іспанія. Не є винятком і Україна, яка стала перехрестям багатьох культур і традицій, що не могло не вплинути на самобутність нашої держави. Важливим напрямом політики всіх багатокультурних країн є шанобливе ставлення до народів

інших держав і в жодному разі не самоізоляція та невизнання інших.

Поширюється тенденція до розв'язання міжнаціональних конфліктів за допомогою діалогу – держав, націй, культур. Головне завдання нашого часу – ліквідація культури насилля та формування культури миру. Тому важливість полікультурної освіти зростає, що спричиняє поширення полікультурної комунікації та компетентності на підтримку миру та прав людини, демократії, справедливості. Формування полікультурної компетентності, складниками якої є уміння розуміти погляди представників інших культур, корегувати свою поведінку, долати конфлікти в процесі комунікації, визнавати право на наявність різних цінностей, норм поведінки, стає насущною потребою сучасного суспільства.

Відзначаємо тенденцію до ототожнення таких термінів, як «полікультура», «інтеркультура», «мультикультура» або «кроскультура». Це пов'язано з тим, що перша частина цих слів, хоч і має різне походження, означає одне й те саме.

Питання походження терміна «полікультурність» досліджено в працях багатьох науковців. *Мета статті* полягає у з'ясуванні походження і становлення окресленого явища у філософському та педагогічному дискурсах.

Передумовою полікультурної освіти є поняття «полікультурне виховання», яке вперше згадується в роботах чеського мислителя XVI століття, письменника, педагога, основоположника педагогічної науки Я. Коменського. У своїй програмі «Панпедія» (формування цілісної, всебічно розвинутої людини; наука про навчання всього необхідного для гідного життя усіма засобами і упродовж усього життя) він брав за основу концепцію спільності людей, їх потреб та прагнень і розглядав панпедію як програму універсального виховання всього людства, формування в дітей уміння жити в мирі з іншими людьми, виконувати взаємні зобов'язання, поважати та любити усіх людей [2, с. 9 – 16]. Я. Коменський визначив основу для науки про перманентну освіту майже кожної людини в будь-якому віці, будь-якого соціального статусу, у будь-якій частині світу.

Проаналізувавши педагогічний спадок Я. Коменського, робимо висновок про те, що його праці містять такі важливі ідеї для розуміння сутності полікультурного виховання:

– мирне співіснування та рівноправність усіх людей, незалежно від національності та віросповідання, можливе за допомогою загальної, універсальної освіти;

– виховання підростаючого покоління необхідно здійснювати на основі ідеї спільності людей згідно з ідеалами добра та суспільної користі;

– найважливішою метою освіти та виховання є формування громадянина, який розуміє свою відповідальність за долю всього людства;

– ефективним засобом формування громадянина є пансофізм – узагальнення всіх здобутих у ході розвитку людства знань, який дозволяє показати внесок усіх народів у розвиток цивілізації.

Філософські роздуми Ж.-Ж. Руссо про справедливу перебудову суспільства, де будь-хто знайде саме своє місце, свободу та щастя, також тісно пов'язані з ідеєю полікультурної освіти. Саме йому належить ідея соціальної рівності людей, провідної ролі освіти та виховання в усуненні упередженого ставлення. Із виникненням держави людство вступило у фазу громадянського стану, який Ж.-Ж. Руссо характеризує як добу несправедливості та гноблення, визнаючи водночас неминучий прогрес науки й техніки, що міг би, на його погляд, поліпшити життя людей за умови відсутності соціальної несправедливості. Тому як ідеал майбутнього Руссо пропонує утопію відновлення природного стану, але за умови збереження всіх позитивних досягнень суспільства. Таке суспільство мислитель уявляв як організоване співжиття (асоціація) незалежних, вільних, рівних людей, які мають спільну волю, що реалізується як народний суверенітет. Люди народжуються вільними і незалежними, тому і співіснувати вони повинні як такі. На думку Руссо, без рівності немає й незалежності, а верховна влада належить народу. Народ у нього – це всі вільні громадяни республіки, незалежно від соціального й етнічного походження. Висловлюючи свої погляди на питанні діалогу культур, Руссо виступає проти об'єднання народів та націй, оскільки це, на його думку, може привести до стирання відмінностей між культурами. Він негативно ставився до місіонерських прагнень європейських народів та обґрунтовував важливість зберігання унікальності кожної культури. Для Руссо кожна культура відіграє роль явища, яке роз'єднує народи. Усе, що сприяє спілкуванню різних націй, на його

думку, переносить не їх позитивні сторони, а їх недоліки й мінливу всюди натуру, що притаманно народам [13].

Досить цікавими є ідеї І. Гердера, який розцінював культуру як одну з умов розвитку народів. Для концепції сучасної полікультурної освіти важливе значення мають його твердження про необхідність оволодіння людьми різноманітними культурами та обміну культурними досягненнями, а також про те, що рівень розвитку культури співвідноситься з рівнем людини в цьому суспільстві. Він наголошував, що не існує «вищого» народу – жодного *Favoritvolk* (обраного народу), який має історичне право нав'язувати свій шлях розвитку «нижчим» народам, окрім того, філософ стверджував, що жодна культура не є лише підмурівком для її наступників, адже вона є незрівнянною й існує згідно зі своїми власними законами. І. Гердер виступав на захист розмаїття як самоцінності. Усі ці ідеї спричинили революційні зрушення в європейській свідомості того часу та мають важливе значення і нині [4].

І. Кант, як і І. Гердер, великого значення надавав культурним взаємодіям. Він уважав, що потрібно бути у взаємодії з людьми, у цій взаємодії за допомогою мистецтва та науки підвищувати свою культуру, цивілізованість, моральність. На думку філософа, сучасні йому культури сформувалися внаслідок взаємних контактів. Важливим для полікультурної освіти є Кантівське розуміння «золотого правила моралі», згідно з яким справді моральною вважається така поведінка людини, яка узгоджується з поведінкою інших людей. Важливу роль у процесі формування моральної поведінки відіграє моральне самопізнання, яке є центром морального вибору кожної людини. Самопізнання необхідне, оскільки воно пов'язане із завданнями покращення взаємозв'язків із навколишніми, удосконалення самої людини та розвитком у неї почуття морального обов'язку діяти згідно з гуманістичною мораллю. Учений виступав проти використання людини як засобу для досягнення мети, яка не є для неї важливою. Найвищим критерієм моральності, на думку І. Канта, є благо людини [5].

Цікавими для нашого дослідження є ідеї Дж. Дьюї. У своїй роботі «Демократія й освіта» він пише про різноманітність рас, релігійних організацій та економічних об'єднань у США, розмірковує над різними традиціями, прагненнями та надіями певних груп. Із позицій Дж. Дьюї, освітні інститути по-

винні зосереджуватися на головному завданні – урівноваженні різноманітних елементів суспільства для продукування спільних інтересів та настроїв [8, с. 69]. Він також наголошує, що змішування у школі дітей різних рас, релігій і традицій створює для всіх нове й більш широке оточення; спільний предмет вивчення виводить усіх до єдності поглядів на ширший обрій, ніж той, який видно членам однієї групи в ізоляції [14, с. 25–26].

Ще на початку XIX ст. видатний французький публіцист, засновник порівняльної педагогіки М.-А. Жюльєн Паризький пропагував ідеї міжнародної солідарності, миру і співпраці між народами. За його ініціативою було створено Французьку спілку об'єднаних націй, яку можна розглядати як один із попередників ЮНЕСКО. Першим із багатьох європейських мислителів М.-А. Жюльєн Паризький дійшов висновку, що співпраця держав у царині освіти – це найліпший спосіб досягнути суспільної злагоди й перший крок до політичного взаєморозуміння [8, с. 70].

Однією з перших наук, яка обґрунтувала ідею про рівність усіх культур та про багатокультурність, є культурна антропологія. Вона з'явилася в другій половині 50-х років XIX ст. Згідно з положеннями цієї науки відсутня єдина для всього людства культура, яка б розвивалася поетапно, є безліч культур, які відповідають різноманітним типам і формам стилів життя людини. У концепції культурної антропології загальний історико-культурний процес розвитку суспільства презентовано у вигляді групи культур, які розвиваються по-різному. Ядром цих концепцій є принцип культурного релятивізму, згідно з яким немає кращої чи гіршої культури. Вони не вибудовують ієрархію культур від «нижчої до вищої», а складають сукупність рівноцінних, відмінних один від одного способів регуляції взаємовідносин індивідів між собою та навколишнім середовищем.

М. Херцковиц, який висунув ідею принципу культурного релятивізму, окреслив три його основні аспекти: методологічний, філософський, практичний. Методологічний аспект належить до культуровідповідного способу пізнання культур, опису їх життєдіяльності на основі цінностей, прийнятих у певному суспільстві. Найважливішим є прагнення зрозуміти культуру, усвідомити значення її функціонування зсередини. Філософський – полягає у визнанні плюралізму, множин-

ності варіантів існування людини у світі. Практичний – відноситься до конкретних дій у тій чи тій культурі і пов'язаний з такими етичними проблемами, як: негативні явища культури і ставлення до них, проблеми архаїчних культур і шляхів взаємодії з ними індустріальної цивілізації.

На становлення ідей полікультурної освіти також вплинула діалогова концепція культури з її засадничою позицією про загальність діалогу як основи людської свідомості та способу буття суб'єкта культури. Вихідні положення концепції діалогу культур розроблено в дослідженнях М. Бахтіна, В. Біблера, а також західних філософів М. Бубера, Ф. Розенцвейга, О. Розенштока-Хюссі, Е. Міхеля та інших [1, с. 64].

Для розуміння суті полікультурної освіти важливе значення мають ідеї М. Бахтіна про культурологічне сприйняття людського буття. Він розумів культуру як:

1) форму одночасного буття та спілкування людей різних – минулих, теперішніх та майбутніх – культур, форму діалогу та взаємозумовленість цих культур; для нього культура «є там, де є дві (як мінімум) культури, і саморозуміння культури є формою її буття на межі з іншою культурою»;

2) механізм самодетермінації індивіда в межах особистості з притаманною їй історичністю та соціальністю, форма самодетермінації життя, свідомості, форма вільного вирішення своєї долі в усвідомленні її історичної загальної відповідальності;

3) форму знаходження, сприйняття світу вперше [3, с. 255].

Поняття «іншої» для філософії М. Бахтіна є ключовим, оскільки особистість стає особистістю і пізнає себе як таку лише в співвідношенні з «іншим». Інший, у М. Бахтіна, – це не тільки людина, але й сама особистість, всередині якої є багато різних позицій. Діалог всередині свідомості індивіда виявляється діалогом різних культур, без нього неможливий розвиток особистості і суспільства.

Отже, культура функціонує як діалог людей, способів їх життєдіяльності. Вона представляє собою форму вільного вибору особистістю сенсу життя.

Принцип полікультурності обґрунтовано в Законі України «Про загальну середню освіту» (1999): «Загальна середня освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання і виховання, які ґрунтуються на

загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави» [12]. Серед завдань загальної середньої освіти визначено й такі: «виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних звичаїв і традицій, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй» [12].

Принципи полікультурності знайшли своє відображення в «Концепції 12-річної загальної середньої освіти» (2000) та Концепції громадянського виховання. У «Концепції 12-річної загальної середньої освіти» зазначено, що «діяльність школи ґрунтується на засадах органічного поєднання національного і загальнолюдського» [7]. Домінантою виховного процесу визначено формування в учнів патріотизму з новим змістовним наповненням. З одного боку, це виховання в учнів почуття любові до рідного краю, свого народу, держави, відповідальності за майбутнє, а з іншого, – відкритість до сприйняття різноманітних культур світу, засвоєння фундаментальних духовних цінностей людини – гуманізму, свободи, справедливості, толерантності, культури світу, національного примирення, збереження природи [10, с. 12–14].

Більш глибокий полікультурний зміст має «Національна доктрина розвитку освіти» (2002), яка проголошує пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти формування національних і загальнолюдських цінностей; створення для всіх громадян України рівних можливостей у здобутті освіти; забезпечення освітніх потреб національних меншин; інтеграцію вітчизняної освіти в європейський і світовий освітній простір [11].

Отже, проблемою полікультурного виховання дослідники почали цікавитися досить давно. На сучасному етапі розвитку науки це питання набуло особливого значення, адже у XXI столітті мовою міжлюдського спілкування стає мова культури – високої культури суспільної свідомості, загальної культури особистості, культури міжнародної співпраці, культури суспільства загалом.

Література

1. Бессарабова И. С. Поликультурность образования как философская и психолого-педагогическая проблема /

И. С. Бессарабова // Современные наукоемкие технологии. – 2007. – № 3. – С. 63–67. **2. Бим-Бад Б.** Ян Амос Коменский: аксиомы панпедии / Б. Бим-Бад // Воспитательная работа в школе: деловой журнал заместителя директора по воспитательной работе. – 2007. – № 1. – С. 9–16 **3. Бондаревская Е. В.** Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания : [учеб. пособ.] / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич. – Москва – Ростов-на-Дону : ТЦ «Учитель», 1999. – 560 с. **4. Гердер И. Г.** Избранные сочинения ; [пер. с нем.; сост., вступ. ст., с. VII – LIX, и примеч. В. М. Жирмунского]. – М.; Л. : Гослитиздат, 1959. – 392 с. **5. Кант И.** Твори : в 6 т. / И. Кант. – М. : Думка, 1965. Т. 4. – 1965. – 293 с. **6. Коменский Я. А.** Панпедия (Искусство обучения мудрости) / отв. ред. Э. Д. Днепров, Г. Б. Корнетов. – М. : Изд-во УРАО, 2003. – 317 с. **7.** Концепція 12-річної загальної середньої освіти // Освіта. – 2000. – 30 серпня. **8. Лощенова І. Ф.** Розвиток ідеї полікультурного виховання у світовій педагогічній думці / І. Ф. Лощенова // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 1–2. – С. 68–76. **9. Манжосова Ю. А.** Система межэтнического образования в США: генезис и современное состояние : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Юлия Александровна Манжосова. – Курск, 2004. – 205 с. **10. Мілютіна О. К.** Полікультурна освіта молоді в Україні: державна політика і педагогічна стратегія / О. К. Мілютіна // Рідна школа. – 2007. – № 7–8. – С. 8–12. **11.** Національна доктрина розвитку освіти. – К., 2002. **12.** Про загальну середню освіту // Урядовий кур'єр. – 1999. – 8 липня. **13. Руссо Ж.-Ж.** Об общественном договоре / Ж.-Ж. Руссо; [пер. с франц. А. Д. Хаютина и В. С. Алексеева-Попова]; по изд. : Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. Трактаты / пер. с франц. – М. : «КАНОН-пресс», «Кучково поле», 1998. – 416 с. **14. Dewey J.** Democracy and Education. – New York, McMillan Co., 1916. – P. 25–26.